

3. Дідук Г.І. Українська мова. Лінгвостилістичні та комунікативно-ситуативні вправи (5–7 класи). – Тернопіль, 2004. – 80 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти. – К., 2011.
5. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – К., 2012.
6. Пентилюк М.І. Основні аспекти навчання рідної мови // Початкова школа. – 1987. – № 7. – С.16 – 19.

УДК 378:37.0134:37.036

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА КУЛЬТУРА СТУДЕНТІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Нечепоренко М.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто роль і значення емоційно-вольової культури особистості студента з погляду підготовки його до майбутньої професійної діяльності. Подано обґрунтовану систему принципів і прийомів впливу на емоційно-вольовий компонент особистості з метою його професійно-педагогічної підготовки до злагодженої, узгодженої діяльності з учнями і батьками.

Ключові слова: емоційно-вольова культура, естетичне виховання, морально-естетичне виховання.

ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВАЯ КУЛЬТУРА СТУДЕНТОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Нечепоренко М.В.

В статье рассмотрены роль и значение эмоционально-волевой культуры личности студента с точки зрения подготовки его к будущей профессиональной деятельности. Подано обоснованную систему принципов и приемов воздействия на эмоционально-волевой компонент личности с целью его профессионально-педагогической подготовки к слаженной, согласованной деятельности с учащимися и родителями.

Ключевые слова: эмоционально-волевая культура, эстетическое воспитание, морально-эстетическое воспитание.

EMOTIONAL AND VOLITIONAL CULTURE OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Necheporenko M. V.

The author suggests a new system of pedagogical conditions providing for the development the required level of students' sound ecological and emotion in the process of education the system has been developed to be applied for elementary level teacher's training. The contents, components and the strategy for students' sound ecological outlook development have been determined.

Keywords: educational values, determinants, educational thought, educational heritage.

Проблема засвоєння духовних цінностей народу з метою посилення морального й фізичного виховання та формування емоційно-вольової й естетичної, фізичної культури студентів класичних університетів на даному етапі набуває державного значення. Сьогодні переважна більшість офіційних документів таких, як: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Указ Президента «Про основні напрями реформування професійної освіти в Україні», Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, «Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» питання загального, фізичного, морально-естетичного виховання і формування загальної особистісної культури визнаються винятково важливими та стають наскрізними завданнями реформування середньої і вищої школи. Підготовка національних кадрів стає завданням державного й міжнародного значення. А тому що Україна лише два десятиліття є незалежною і суверенною країною, то і всі питання її розвитку та входження до міжнародної спільноти цивілізованого світу розв'язуються своїм самотутнім шляхом. В той же час Україна має велику й цікаву історію, а її народ є од-

ним із найдавніших, тому й історія розвитку культури, мистецтва, мови, мовленнєвої культури, а також педагогіка та методика формування емоційно-вольової і естетичної культури студентів має свою специфіку. А тому що сучасний стан соціальних відносин захопив потік насильницьких та деструктивних процесів з відповідним їх відтворенням у творах масового мистецтва, морально-духовне виховання та формування загальної культури є питанням таким же актуальним і важливим, як і створення матеріальних цінностей України.

У філософських ідеях Сократа, Платона, Аристотеля можна знайти роздуми про силу й красу, прекрасне і потворне в реальному світі та творах людського розуму. Так, наприклад, Платон вважав, що людську діяльність прекрасною робить ідея, яку можна пізнати та збагнути тільки розумом. А учень і послідовник Платона Аристотель вважав, що прекрасне існує в навколишньому світі, а найвищим вираженням і носієм є людина. В живій і неживій природі можна знайти прекрасне. Цінним є намагання Аристотеля розширити емоційно-естетичне на діяльність людини, на моральні його засади. Мета доброчинності, на думку Аристотеля, – це прекрасне. Він визначає, що естетичне вдосконалення людини є шляхом до досконалості. Мета діяльності в філософії Аристотеля полягає в пошуках досконалості, а у Канта знаходимо відповідь, що тільки прекрасні цілі, завдання, мета ведуть до досконалості і що виникає тільки під впливом краси й прекрасного. Гегель же в своїй «Естетиці» її предметом визначає царство прекрасного, художню творчість. Красу мистецтва він ставить вище реального життя, тоді як М.Г. Чернишевський називає джерелом і сутністю краси – саме життя і все, що нагадує його.

Водночас у добу Середньовіччя все яскравішою стає думка про раціональну сутність прекрасного. Спіноза, Декарт, Лейбніц поставили почуттєві процеси в залежність від раціонального. З'явилося цікаве вчення, що увійшло в історію за назвою класицизм. Суть його полягає в тому, щоб довести, що краса в світі існує і створюється розумним духом, який є вічним та незмінним. Піднесеність духовності, фантазія протиставляються дисципліні творчості, суворому дотриманню естетичних законів і правил. Спрямовуюча роль розуму, на думку

Буало, повинна домінувати і в композиції, і в співвідношенні частин твору один до одного.

Досить складним є питання щодо істинності одного з напрямків та заперечення усіх інших. Емоційно-вольові та естетичні почуття, досвід відносин особистості зі світом прекрасного є таким безмежним, різним за характером сприйняття і оцінки, що в кожен даний момент життя він може змінюватись. Враховуючи відомі нам підходи до даної теми та шукаючи позитивне в кожному з них, ми вважаємо, що сьогодні завдання стоїть так: розв'язати питання у такий спосіб, щоб по-перше, визначити найбільш загальні педагогічні умови засвоєння емоційно-естетичних знань та формування умінь, а, по-друге, намагатись озброїти студентів класичних університетів загальним підходом до відбору педагогічних технологій щодо впровадження основ культури повсякденного життя у досвід навчально-виховної діяльності освітньої установи.

Матеріалістичні позиції французьких просвітителів Д. Дідро, К.А. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, які розвивали сенсуалістичні ідеї, починали втілюватись у сентиментальних творах мистецтва. Для нас є цікавими й корисними ідеї захоплення благородством дій і помислів, які є безцінними для педагогічної практики, бо дають підстави для визнання високості емоційно-почуттєвого ставлення до світу та уважного й поблажливого ставлення до кожної особи.

XIX століття взагалі можна вважати піком розквіту літератури, мистецтва й культури в світі, а особливо в Росії, до складу якої входила тоді Україна. Імена російських та українських революціонерів-демократів є не тільки символами боротьби за рівні права для усіх громадян, а й взірцями зразків служіння батьківщині, народу, справі виховання дітей і дорослих кращими творами мистецького й публіцистичного характеру.

З шаленою енергією проповідуються ідеї краси, добродійності, громадянськості. В потоці друкованих праць морально-естетичні ідеали посідають не останнє місце, а іноді ставляться на одне з перших, як це було, скажімо, у В.Г. Белінського. Почуття вишуканості (рос. «чувство изящного») на думку В. Белінського, як важливого елементу людяності, належить розвивати з наймолодшого віку. Почуття витонченості є

умовою людської гідності. Тільки з ним можливий розум. Тільки з ним учений піднімається до світової ідеї, розуміє природу та явища в їх єдності; тільки з ним громадянин може принести в жертву вітчизні і свої особисті надії, і свої власні вигоди; тільки з ним людина може зробити із життя подвиг і не прогнутись під його вагою. Без нього, без цього почуття, немає генія, хисту, розуму, залишається банальний, «здоровий глузд», необхідний для домашнього обіходу життя, для дрібних розрахунків егоїзму. Хто відгукується на одну танцювальну музику, відкликається не серцем, а ногами, чию душу не хвилює музика, хто бачить у картині галантерейну річ, придатну для прибирання кімнати й захоплюється тільки її оздобленням; хто не полюбив поезії змолоду; хто вбачає у драмі тільки театральну п'єсу, а в романі казку, придатну для заняття від нудьги, той не є людиною...».

Глибока емоційна оцінка значення емоційно-естетичного почуття, що його дав В.Г. Белінський, є справедливою і художньо насиченою: у ній дійсно втілюється універсальний характер і розуміння загально-го впливу на всю діяльність людини.

Неперевершеною залишається позиція М.Г. Чернишевського (3), яку він запропонував у дисертації «Естетичні відношення мистецтва до дійсності» (1855 р.). Він визначив, що самою сутністю прекрасного є життя. Він відстоює позиції про те, що прекрасне задовольняє людину, а все, що є потворним і трагічним, то є для неї жахливим, небажаним, шкідливим. Із усього, що оточує людину, її захоплює і зміцнює те, що допомагає зміцнити, прикрасити, продовжити життя та мати задоволення.

Емоційно-почуттєвий характер прекрасного продовжував надихати та хвилювати вчених і мистецтвознавців у наступні роки й століття. Проблема емоційно-вольового естетичного виховання та формування загальної культури належать до того кола питань, які всіх цікавлять, бо вони є корисними й бажаними, а результати впливу бувають тільки позитивними, бо вони торкаються самого життя. У літературних джерелах представлені різні аспекти проблеми: від роздумів, що є прекрасне, як його пізнати та аж до практичного розв'язання того, щоб зробити буття і життя не просто заможним, а й прекрасним, красивим, від якого завжди можна відчутти насолоду. Другий аспект торкається кола пи-

тань педагогіки: навчання, виховання, уміння жити за законами краси та мати від того втіху й насолоду, а в світі забезпечувати мир та злагоду між людьми, народами, між природою і цивілізацією.

Із кола авторів ХХ століття, які розглядали практичний напрямок емоційно-вольового й морально-естетичного виховання розв'язувалися реально його завдання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка (4) і В.О. Сухомлинського (5). Обидва автори, хоч і досліджували навчання і організацію життєдіяльності вихованців у різних соціально-побутових умовах, але стояли на спільних позиціях, а саме: шукали теоретичні засади та створювали реальні педагогічні умови для розвитку естетичного сприйняття світу, естетичного смаку й культури поведінки. В педагогічній системі А.С. Макаренка всі позиції пов'язані ідеєю краси: красивий вихователь, красивий вчинок, зовні красивий колектив, у якому всім приємно жити. Навіть вимогливість, пред'явлення покарань він обґрунтовує педагогічним законом про якнайбільшу повагу до вихованця. І в усіх випадках педагогічної діяльності існує неписане правило: учитель повинен володіти добре поставленим голосом, відповідною мімікою, красивими манерами, бути вольовою людиною, дисциплінованим і стриманим. Вимога А.С. Макаренка щодо пошуку гармонії в усіх видах педагогічної діяльності є ознакою високого рівня його емоційно-вольової і естетичної освіченості та вихованості. В.О. Сухомлинський писав: «Я домагався, щоб діти вбачали в праці джерело духовної радості. Хай людина працює не тільки для того, щоб добувати хліб і одяг, збудувати житло, але й для того, щоб поруч з його оселею цвіли квіти, які б приносили радість і йому, і людям, щоб уже в дитинстві людина трудилась для радості». Величезна сила праці, діяльності, спрямованої на створення матеріальних і духовних цінностей, дає високий морально-естетичний ефект: праця дійсно переростає у красу. Такий же аспект естетизації трудової діяльності теоретично обґрунтував і практично перевірів А.С. Макаренко. Він працював з іншим контингентом дітей і молоді – правопорушниками. Але красою праці, трудової діяльності й прекрасним своїм ставленням до дітей переконав, переломив свідомість неповнолітніх занехаяних дітей на бік красивого життя. Його педагогічна концепція щодо форми, зовнішнього вигляду колективу й приміщення, уміння красиво стояти, ходити,

говорити стала міцним підґрунтям для конкретної виховної перемоги. Питання вольової культури педагогіки розв'язувались з погляду побудови розумного розпорядку та режиму праці й відпочинку молоді. Прикладом такого підходу є навчальний досвід С.Т. Швацького в його «Школі радості», А.С. Макаренко в колоніях неповнолітніх, результати роботи яких представлено в педагогічній поемі, О.В. Сухомлинського з його любов'ю до дітей, про що яскраво написано в «Павлишській середній школі», переможне навчання В.Ф. Шаталова в його публікаціях «Куда и как исчезли тройки» та ін. Педагогіка співробітництва заснована на засадах високої емоційно-вольової культури вчителів, керівників шкіл.

Актуальними є ідеї С.Т. Шацького, який поєднував навчання, трудове виховання з емоційним розвитком особистості, вимагаючи, щоб усі сфери життя людини були пронизані естетичним елементом та щоб кожен був готовим до яскравого забарвлення життя.

В сучасних умовах продовжується вивчення, розробка нових ідей емоційно-вольового виховання та впровадження результатів у процес емоційно-вольового формування особистості такими авторами, як: В. Андрущенко, В. Бутенко, М. Верб, П.А. Гончарук, М. Лейзеров, А. Щербо, О. Рудницька, Л. Коваль, Ю.Є. Юцевич, С.І. Мельничук, Д.Б. Кабалецьким, Н.І. Киященко, Б.Т. Ліхачовим, Б.Н. Неменським, Ю.О. Лукіним, Є.С. Громовим, А.В. Луначарським, О.В. Лармінім, Л.П. Печко, О.В. Раппопортом, С. Сисоєвою, В.К. Скатерщиковим, О.А. Федій, Г.В. Шевченко та ін. І вже в новий період, коли Україна стала самостійною державою дослідження теми естетичного виховання продовжується.

В останнє десятиліття підготовлено й захищено дисертаційні роботи В.Г. Бутенко, Т.В. Гузій, І.Є. Зайцевої, О.І. Ігнатович, Я. Сопіної, Н.В. Тарапака, які містять аналіз окремих актуальних питань формування естетичного смаку й загальної культури. В них подано аналіз різних аспектів естетичного виховання, починаючи від етапу емоційно-почуттєвого сприйняття світу й мистецтва та завершуючи тлумаченням сутності таких понять, як емоційно-вольова, морально-духовна, естетична культура вчителя й професіонала.

Практика емоційно-вольового й естетичного виховання у діяльності В. Сухомлинського й А. Макаренка, сучасних шкіл та університетів, теоретичне узагальнення їх результатів науковцями створюють певну систему виховання, яка стала реальним утіленням переважної більшості прогресивних ідей щодо емоційно-почуттєвого розвитку вихованців.

Ознайомлення з літературними джерелами з теми відбувається через опрацювання не тільки тих робіт, що містили у своїх назвах поняття «емоції, воля», а й суміжних з ними. Такими були праці про підготовку і виховання вчителя взагалі, про місце і значення мистецтва у розв'язанні питань освіти та дослідження проблеми культури, культурологічних засад навчально-виховного процесу. Під впливом прочитаного і складалася концепція формування загальної емоційно-вольової і естетичної культури майбутнього вчителя з класичною університетською освітою. Така проблема досі не була темою спеціального вивчення. Вона стала основою даного дослідження, яке розбудовувалося на результатах спостереження, навчання, виховання й освіти студентів класичних університетів, які обирали педагогічну діяльність своєю майбутньою професією.

Таким чином, позитивні емоційні стани підвищують працездатність та зменшують утомлюваність людини. Психологи відмічають, що навіть при високій втомі працівник набуває здатності продуктивно працювати при умові високих емоційних переживань. Позитивні емоції зміцнюють загальний тонус, породжують бажання працювати, домагатись успіху. В той же час негативні переживання (сум, страх, горе, гнів, розпач, ненависть) породжують такі зміни, що гальмують психічну активність (ділову, громадську) та призводять до погіршення діяльності, зниження працездатності. У зв'язку з цим і слід переконувати студентів у тому, що підтримка позитивних емоційних переживань – то є шлях до взаєморозуміння і успішної роботи всього класу, групи, колективу.

Зовнішні прояви емоцій вимагають від особи реагувати на них певним чином та мати на увазі можливість застереження від негативних переживань. І тут включається вольовий механізм, який допома-

гає упорядкуванню життєдіяльності, виконання необхідних трудових чи навчальних операцій.

Для педагога осмислити проблему емоційно-вольової культури означає підготовку його до адекватної реакції на прояви поведінки учнів. Надзвичайно складною є методика виховання дисциплінованості. Учнів драгують звукові зауваження: тихо! Мовчати, сидіти спокійно! Не крутитись!

І тут необмежені можливості емоційно-вольової культури й поведінки допомагають педагогу успішніше впливати на учнів. Прояви радості й задоволення через посмішку, засудження поведінки – сміхом, позою, гострим поглядом, різними формами міміки, пантоміміки.

Для вираження найбільш високих почуттів і емоцій людство створило різні види мистецтва: музику, художню літературу, скульптура, танок та ін. застосування творів мистецтва педагогом завжди допомагає формуванню високих почуттів, позитивних намірів, бажання до позитивної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрющенко В.П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх вчителів до музично-естетичної діяльності: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04/ Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2000. – 20 с.
2. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. / Под. ред. А.Ф. Смирнова. – М.: Педагогика, 1982. – 288 с.
3. Бердяев Н.А. Самопознание. (Опыт философской автобиографии). – Москва: «Книга», 1991. – 447 с.
4. Бушелева Б.В. О культуре поведения. – М.: Знание, 1974. – 178 с.
5. Нечепоренко М. В. Емоційно-вольова культура студента / Монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 180 с.
6. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність. Монографія. – Харків: ХНУ. 2009. – 22 с.
7. Верб М.А. Педагогические основы формирования эстетической культуры старших школьников: Учеб. пособие для студентов пед. институтов. – Л.: ЛГИПИ, 1980. – 80 с.